

.....

ישראל בשנת 2048 מקום לתקווה

נח עפרון, נזיר מג'לי
ועמיתי שחרית

.....

מכון שחרית לפוליטיקה חדשה הוקם בשנת 2009 ויוצא כיום לפעולה לאחר שנתיים של עבודת חשיבה של הצוות המייסד. מטרת שחרית היא ליצור תשתית רעיונית מרעננת לפוליטיקה בישראל - פוליטיקה חדשה אשר מערערת את הדיכטומיות המיושנות, וקוראת תיגר על הנחות היסוד בחשיבה הפוליטית שלנו אשר אינן מתאימות עוד לעת הנוכחית.

מכון "שחרית" משלב בין חשיבה למעשה דרך קואליציה מגוונת של קהילות במדינת ישראל. זאת, בכדי לבנות מכנה משותף בין כלל הקבוצות בחברה הישראלית לשם יצירת עתיד מקיים המאפשר שגשוג לכולם.

ריכוז והפקה: שי קסירר shaharit@shaharit.org.il
עצוב: הראל שרייבר hello@harelschreiber.com

.....

הכותבים:

ד"ר נח עפרון הוא עמית בשחרית. הוא מרצה בתוכנית הבין-תחומית למדע, טכנולוגיה וחברה באוניברסיטת בר-אילן, אותה ייסד וניהל במשך עשור. עפרון כיהן כחבר מועצת העיר תל אביב-יפו מטעם סיעת עיר לכולנו בשנים 2008-2011. כמו כן, כיהן עפרון כנשיא האגודה הישראלית להיסטוריה ופילוסופיה של המדע בשנים 2005-2010, משמש נציג ציבור בוועדת הפיקוח הראשית לצמחים מהונדסים (ורצ"ם) של משרד החקלאות, וגם כדירקטור וכחבר בוועדה המדעית במוזיאון ארץ ישראל. בעבר, היה עפרון עמית מחקר באוניברסיטאות הרוורד ו-MIT, ופרופסור אורח במכון ללימודים מתקדמים באוניברסיטת פרינסטון ובמרכז לביואטיקה באוניברסיטת פנסלבניה. פירסם שני ספרים ומאמרים רבים העוסקים בחיבורים הסבוכים בין פוליטיקה, דת וידע, ומנחה את פודקאסט האקטואליה הדו-שבועי The Promised Podcast.

נזיר מג'לי הוא עמית בשחרית. מג'לי הוא סופר ועיתונאי, אשר היה העורך הראשי של העיתון "אלאיתיחאד", היומון היחיד בשפה הערבית בישראל. כיום הוא חבר מערכת כתב העת "ארץ אחרת", ופרשן לענייני ישראל בעיתון "א-שרק אלאוסט" היוצא בלונדון, וערוצי טלוויזיה בעולם הערבי, בנוסף, הוא מגיש תוכנית אקטואליה בערוץ 2. מג'לי מלמד עיתונאות חוקרת באוניברסיטת ביר-זית ולימד בעבר גם באוניברסיטת בן-גוריון. מג'לי פעיל בתחום יחסי יהודים-ערבים בישראל ובאזור. בין היתר, בשנת 2003 הוביל יחד עם הכומר אמיל שופאני מסע של אישים ערבים ויהודים למחנה הריכוז אושוויץ, שכלל 250 אישים ערבים ויהודים מישראל, ומספר דומה של מוסלמים, נוצרים ויהודים מצרפת.

עמיתי שחרית:

ד"ר אילון שוורץ הוא ראש מכון שחרית וחבר פקולטה במרכז מלטון לחינוך יהודי באוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר ליה אטינגר היא הרכזת האקדמית של מרכז השל לחשיבה ומנהיגות סביבתית.

ד"ר שרית בן שמחון-פלג היא המנהלת האקדמית של בית הספר לממשל ולמדיניות על שם הרולד הרטון באוניברסיטת תל אביב.

ד"ר עו"ד עופר סיטבון הוא ראש תחום מחקר במכון לאחריות תאגידיית במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת גן.

.....

המגיבים:

תמר בן יוסף היא כלכלנית ועיתונאית כלכלית. בעבר, היתה פרשנית ובעלת טור בנושאי מקרו-כלכלה בעיתון "גלובס", וסמנכ"ל לתכנון וכלכלה במשרד התעשייה והמסחר. גרה במבשרת ציון.

עו"ד ג'ואד בולוס הוא פובליציסט ופרשן מדיני, כעורך-דין מגן בולוס על אסירים פלסטינאים בבתי המשפט בישראל. בעבר ניהל את משרדו של פייסל חוסני באוריינט האוס בירושלים. גר בכפר יאסיף.

עו"ד אורלי דבוש ניצן היא המנהלת של "נווה שכטר לתרבות יהודית" בתל אביב, ובעבר ניהלה את תוכנית העמיתים "הרחבת השורות" בארגון ממזרח שמש. גרה בהוד השרון, ובמקור ממשוב דלתון בגליל.

ד"ר נעם הופשטטר מלמד במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן גוריון. בעבר היה מנכ"ל שלום עכשיו ודובר ארגון "בצלם". במקור מראשון לציון, כיום גר בבאר שבע.

ד"ר מראם מסראוי היא ראש מסלול חינוך לגיל הרך במכללת אלקאסמי. גרה בישוב היהודי-ערבי נווה שלום.

הרב ד"ר אריאל פיקאר הוא המנהל החינוכי של תכנית בארי במכון שלום הרטמן, כיהן בעבר כרב הקיבוץ הדתי שלוחות שבעמק בית שאן, ולימד בישיבת מעלה גלבע. גר בירושלים.

חנה פנחסי היא דוקטורנטית במחלקה למגדר באוניברסיטת בר אילן, ומנחה את הבית המדרש "חידר משלך" במכון שלום הרטמן. גרה באפרת.

שירה שאטו היא רפרנטית בנציבות שירות המדינה. גרה בירושלים.

אילנה שפייזמן היא דוקטורנטית בבית הספר למדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית. בעבר, עבדה כאחראית על תחום המדיניות בפרוייקט עולים בשתי"ל שעוסק בקידום סוגיות של נוער עולה בסיכון, תעסוקה וגיוור. גרה בירושלים.

ישראל בשנת 2048 – מקום לתקווה

1. תמר בן-יוסף

אני מסכימה אך אני שלמה עם סדר הדברים ועם ההדגשות, לתפישתי,

המשפט הפותח צריך להיות: "מדינת ישראל היא מדינת העם היהודי היושב בארצו". לכאורה, משפט ברוח מגילת העצמאות, אך אפילו הוא לא לגמרי חד-משמעי - הוא מבליע בתוכו תהיות על חוק השבות ועל הקשר בין יהודי ישראל ליהודי הגולה. את התהיות על יחסי יהודים-ערבים בישראל, ועוד שאלות כגון אלה, כדאי לדחות לפסקאות הבאות. מבחינתי, חשוב לומר כבר בהתחלה: עוד לא נגענו בדברים הכואבים באמת, אלא מגששים את הדרך אליהם.

3. אורלי דבוש-ניצן

גם נשים, מזרחים, תושבי פריפריה ותתי קטגוריות בתוכם. מדינת ישראל עשויה שכבות-שכבות של ראויים וראויים פחות ופחות ...

5. אורלי דבוש-ניצן

הרוח הישראלית מדלדלת כי שכחנו את שאלת ה"למה": למה אנחנו פה? אילו ערכים מניעים אותנו בעיצוב ארצנו? עושר מדעי, אקדמי, או ספרותי לבדם לא ישיבו את הרוח. האם הגדלת תקציבים לבתי הספר שממשיכים את החינוך שניתן היום - מפעל לציונים ולא לערכים - יפתרו את הבעיה? האם תקציבים לאוניברסיטאות - אחד מהמוסדות המנציחים אפליה בישראל ונתפשים כמגדלי שן - ישיבו את הרוח? הרוח היא גם הכוח שנמצא מעבר למציאות הקונקרטית, שנמצא באמונות ובערכים, ואותו יש להשיב.

7. אילנה שפייזמן

אמונה זו ניוזנה, בין היתר, מנבאות אפוקליפטיות לגבי הדמוגרפיה של החברה הישראלית אשר לדעת פרשנים רבים תביא להכחדת המדינה הלכה למעשה. הצרה היא שכמעט ולא שומעים קולות של דמוגרפים אחרים או של חוקרים מתחומים אחרים אשר יציגו גם צד אחר למטבע.

2. תמר בן-יוסף

אני חושבת שעיקר הסיפור בין היהודים והערבים

בישראל הוא סיפור של אפליה. סיפור כזה מניח מראש חולשה של הערבים, ומעקר אותם מכוחם. אני מאמינה שעלינו, היהודים, להכיר בכוחם של ערביי ישראל ולכבדו. החיים ביחד של יהודים וערבים בישראל ישתנו על אמונות ועל אינטרסים משותפים, וייבנו תוך זיהוי של ניגודי האינטרסים ושל יחסי הכוחות. לכן, אני רואה טעם בהצהרה חגיגית על מודל השינוי שאלינו או שואפים. הדבר העיקרי בעיניי הוא התקדמות עקבית במימוש זכויות הערבים תושבי ישראל. עצם שילובם של הערבים בכל תחומי החיים יעלה את השאלות המודחקות, ויאלץ את שני הצדדים להשיב עליהן.

4. אורלי דבוש-ניצן

ישראל חסרה את העומק התרבותי שיכול היה להיות לה, כיוון

שביצירת "כור ההיתוך" היא מחקה ודחקה תרבויות שלמות. רק בשנים האחרונות מתחילים להיחשף אוצרות מתרבות בתחומי המוסיקה, הספרות וההגות. ועדיין - רב מה שנגנו ממה שאי פעם יוכל להיחשף.

6. אורלי דבוש-ניצן

אהבה היא מילת המפתח. כבר שנים כמדינה דמוקרטית אנחנו מדברים על שיח זכויות שיונק את כוחו מהחוק - ממערכת הדין. הגיע הזמן שהשיח ישתנה ושיח הזכויות שלנו ישאב את כוחו מן האהבה לבני אנוש, מעולמות החסד. משם יצמח תיקון העולם.

1. אורלי דבוש-ניצן

המחאה של הקיץ ההוא הייתה קילוף ראשון של מסך הבערות שבו אנו חיים. נותרו לנו עדיין קליפות רבות לקלף ועיניים רבות לפקוח.

2. אילנה שפייזמן

המילה "עיוורון" באה להראות לא רק שהאנשים מתקשים לדמיין עתיד טוב יותר, אלא שרבים בחברה הישראלית מתנהגים כעיוורים, קרי - נותנים לאחרים להוליך אותם במקום ללכת בעצמם ולקבוע את הכיוון אליו תצעד ישראל.

של עתיד שנהיה גאים להוריש לילדינו יכול אפוא לשמש כמגדלור שלאורו נפעל בהווה. לכן, ניסיון לדמיין ולתאר את העתיד הוא אקט פוליטי הכרחי, צעד חיוני כדי לצעוד אל מעבר לשיח הפוליטי העכשווי.

תובנה זו היתה בלב ליבן של המחאות החברתיות ששטפו את המדינה החל מקיץ 2011. בדיונים ובמעגלי השיח במאהלים סביב הארץ, עשרות אלפי ישראלים התווכחו והתדיינו על עתיד המדינה, ודמיינו יחד עתיד ישראלי. אך עם בוא החורף, הדיון הזה נקטע. לרוב, בטרם עת'. למשך מאה ימים, האמנו ישראלים רבים בעתידנו. כיום, יש סימנים שהפסימיות הישנה חוזרת, ועמה – העיוורון² לגבי העתיד, או לפחות לגבי עתיד שראוי לכולנו.

בשנתיים שקדמו למחאה, וביתר שאת בחודשים שחלפו מאז המחאה, שאלנו את עצמנו כיצד תיראה מדינת ישראל בשנת 2048, תוך התחקות אחר מגמות שקיימות כבר היום. בכדי להתחיל לענות על השאלה, נפגשנו עם מיטב חוקרי החברה, הכלכלה, המשפט והפוליטיקה בארץ, וכן עם בעלי תפקידים ציבוריים בכירים. במקביל, יצאנו למסע ברחבי הארץ: התארחנו אצל הקהילה החרדית ברמת בית שמש ואצל הקהילה הרוסית באשדוד; שהינו יומיים בצרת, ויומיים נוספים בירוחם ובכפר הבדואי רחמה. היו לנו יומיים מרתקים בגוש עציון ובבית ג'אלה. ביקרנו באפרת, באום אל פאחם, בטירת כרמל, בעין חוד, בחיפה ועוד. בקיץ, עברנו ממאהל למאהל, מקריית שמונה ועד דימונה. בכל מקום שביקרנו בו, פגשנו אנשים העמלים, לרוב באופן מקומי וכמעט נחבא אל הכלים, לחזק את קהילתם, את שכונתם ואת עירם, ולבנות גשרים בין כל אלה לבין הקהילות, השכונות והערים הסמוכות. האנשים שפגשנו הביעו דאגה לעתידה של המדינה, ולעתים גם כעס על מנהיגיה, אך בו בזמן הביעו תקווה הקוראת תגר על הסברה הרווחת לפיה הישראלים איבדו את אמונתם במדינה ובמוסדותיה.

3. אילנה שפייזמן

הדיכטומיה הזו, בדומה לשאר הדיכטומיות, אינה משקפת את המציאות במלואה, שכן בני עולים רבים שנולדו בארץ וגדלו בה, עדיין נושאים עמם את תרבות ארץ המוצא של הוריהם, ואף אנבקים לא פעם עם קשיים המאפיינים עולים.

4. ג'ואד בולוס

זה מסמך חשוב ביותר. יש בו הרבה תכונות המראות ששחרית יכולה

להביא אור ותקווה לכל עמי האזור. אני מזדהה עם רובו המכריע במיוחד בנושא הכלכלי, החברתי, והתרבותי. בנושא הקהילתי והשילוב בין הייחוד בכל קהילה ובאותה עת האפשרות להתחבר לקהילות האחרות, אני ממש אהבתי. גם בדרך בה פעלו העמיתים והשותפים, ואשר הייתה לי הודמנות להיות שותף בחלקם,

אני רואה אותנטיות הומאנית ממדרגה ראשונה זה מסמך חשוב ביותר. יש בו הרבה תכונות המראות ששחרית יכולה להביא אור ותקווה לכל עמי האזור.

5. מראם מסראווי

אני חייבת להודות שקריאת המסמך היוותה מבחינתי אתגר רגשי לא קל, הן ברמת התוכן והן בסגנון הניסוח. ובכל זאת, ולאחר חשיבה עמוקה ואין סוף דימונים ביני לבין עצמי, אני משוכנעת שאין לנו דרך אחרת.

ממלכתיות חדשה

ישראל היא פסיפס של קהילות וזהויות. רבים מאזרחיה הגיעו אליה מארבע כנפות תבל, ומצאו בה את מקומם לצד אלו ששורשיהם ניטעו בה לפני דורות רבים. יש בינינו בני דתות רבות – יהודים, מוסלמים, נוצרים, דרוזים, צ'רקסים ועוד. כל קבוצת דת מחולקת לפלגים רבים, ואף קבוצה דתית אינה מונוליטית. באנו מעשרות ארצות שונות, ואנחנו מדברים עשרות שפות בינונו. לעושר התרבותי והחברתי של ישראל אין אח ורע.

יחד עם זאת, העושר הזה נתפס כיום פעמים תכופות כשורש לחוסר יציבות. סוציולוגים מדברים על ריבוי שסעים בחברה – עדתיים, חברתיים, כלכליים, לאומיים, דתיים, אידיאולוגיים, פוליטיים, מגדריים ועוד – המאיימים לקרוע את החברה הישראלית לגזרים. פרשנים פוליטיים מזהירים שציבור הבוחרים מצביע יותר ויותר על פי תפיסות ואינטרסים סקטוריאליים. מעת לעת המתחים האלו פורצים החוצה ב"מלחמת תרבות" בין קבוצות שונות בחברה: בין יהודים וערבים, בין חרדים, דתיים וחילוניים, בין תל אביב ושדרות. לפעמים נדמה שאין דבר שמחזיק את החברה הישראלית ביחד, והתחושה היא שהכל על סף התפוררות. הסכסוך המתמשך עם הפלסטינים, שגורם לחשדנות ולעוינות בין יהודים וערבים, נראה לעתים כדבק היחיד השומר על שותפות גורל בתוך החברה היהודית, ואולי גם בתוך החברה הערבית.

בשנת 2048, הדברים יכולים להיות שונים¹. השונות עשויה להיתפס באורח הפוך מכפי שנתפסה בעבר: דווקא כמקור ליציבות חברתית ופוליטית, לדינמיות ולחיוניות. כבר ב-1924 כתב סוציולוג והוגה דעות אמריקאי, אדוארד רוס שמו, כי "חברה המחולקת לתריסר קבוצות תרבותיות על פי קווי תיחום שונים ומשונים עשויה להיות דווקא חשופה פחות לסכנת אלימות או התפרקות מאשר חברה שיש בה חלוקה דומיננטית אחת לאורך קו שבר יחיד. כל תת-פיצול דווקא מסייע לריפוי של השסע הראשי. ניתן לומר שמרקם חברתי יכול להתאחות על ידי קונפליקטים פנימיים בתוך החברה". תובנתו היתה שהזדהותם של אזרחים עם קהילות שונות – דתיות, אתניות, תרבותיות, גיאוגרפיות ועוד – עשויה לפזר את החברה כאשר אותן קהילות מבודלות זו מזו, אך היא עשויה דווקא לחזק את הרקמה החברתית כאשר קיים מארג של קשרים בין קהילות. ברגע שכל אחד מאתנו רואה את עצמו כבעל מספר זהויות המחוברות שתי וערב זו לזו – למשל, כיהודי, שהוא גם תוניסאי דובר ערבית, וכחיפאי, וכיליד עכו, וכרופא בבי"ח רמב"ם, וכאוהד מכבי חיפה, וכחבר מועדון רוכבי אופני הרים, ועוד ועוד – אזי החברה כולה יוצאת מחוזקת. זהות קהילתית אינה מסכנת את החברה, אלא כאשר היא זהות בדלנית ומבודלת.

לכן, המגוון החברתי-תרבותי של ישראל יכול להוות בעתיד מקור לגאווה ולא לפחד, לחוסן ולא לחולשה, ליציבות ולא לשבריריות, לנכס ולא לנטל. מחד,

1. אורלי דבוש-ניצן

"רבי, נתת לי רשות לעמוד" (ילקוט שמעוני, תהלים פרק א) "אני פורשת את

ידי לצדדים, זאת היא רשותי, אין לי צורך עוד להתכווץ": בישראל

2012 רבים האנשים שכיווצו חלקים מזהותם כדי להיות ראויים. שפות ירדו אל מחתרת, צלילים הפסיקו להישמע, עושר תרבותי נגנז ונאלם. קשה לתאר במילים את תחושת היותך לא ראוי; עד כמה היא משורשת בך כמו דג"א ועוברת מדור לדור; עד כמה גדול כוחו של עלבון. אינני יודעת איך יוצרים את התיקון, אבל אני מאמינה שהשלב ההכרחי הראשון הוא להבין את עומק העוול ולהכיר בו.

לפי תפישה אחרת, כוחות חזקים עדיין עמלים ליצור מראית-עין של אחדות משרתת, שעל כל החברה להיענות לה תוך ויתור על זהויות מורכבות, עמדות מגוונות ועושר תרבותי: אם סביב תפישה ניאוליברלית, המציבה את היעילות הכלכלית כערך

התרבותי המרכזי, ומוקיעה את מי שמתקשים לשרוד בסדר הכלכלי הקיים - עניים, ניצולי-שואה, אמהות חד-הוריות, מחוסרי-דיוור, עובדי-קבלן, קשישים, וגם צעירות וצעירים שכבר לא נהנים מהציבות המסוימת שסיפקה מדינת-הרווחה בעבר; אם בהצבת הצבא במרכז ההווה האזרחית, והשירות הצבאי כחזות של נאמנות ושייכות; ואם דרך הוצאת הערכים והחרדים אזרחי ישראל מן הכלל, והצבעה על לאומיות יהודית חילונית כמכנה המשותף הראוי היחיד בין תושבי ישראל ואזרחיה.

3. תמר בן-יוסף

איני מסכימה עם הקביעה כי אתוס "כור ההיתוך" הוביל לזלזול בזהות התרבותית של רוב תושבי ישראל. בכל ארץ הגירה מנסים ליצור מכנה משותף. גם ארה"ב דורשת ידיעת השפה וידיעה מסוימת של ערכיה ממי שרוצים לקבל את אזרחותה. זאת ועוד: אצלנו, הפנו מייסדי המדינה את "כור ההיתוך" בראש וראשונה כלפי עצמם: הם המירו את שמותיהם לשמות עבריים, אסרו על עצמם ועל בני משפחתם לרבר אידיש, מחקו מאחוריהם את הגולה (כולל לבוש, תזונה וכל פרט אחר שקשור לעבר), לא דיברו ולא סיפרו על ילדותם ועל משפחתם. הם עשו זאת לא מתוך זלזול בחייהם הקודמים, אלא בניסיון להשכיח את מאבוייהם, ולפתוח בחיים חדשים.

5. אריאל פיקאר

מרכיב מרכזי באתוס החדש צריך להיות הסולידריות החברתית, האחריות של כל אחד מאזרחי המדינה לרווחתו של כל אזרח אחר.

אין מדובר רק על זלזול של האליטה האשכנזית בעולים שהגיעו מארצות ערב, אלא על ויתור על כל התרבות היהודית שהייתה בגולה - הן האשכנזית והן המזרחית. כל העולים נדרשו להשליך את תרבות ארץ המוצא ולאמץ זהות ישראלית

חדשה. דוגמא לכך ניתן לראות באיסור שהוטל על שימוש באידיש במקומות ציבוריים.

4. אורלי דבוש-ניצן

למרות הצורך להתחשב באורחים הערכים השותפים לנו, אל לנו להתחמק מהתמודדות עם סוגיית הזהות היהודית של המדינה. זהות דתית היא מרכיב משמעותי בחייו של כל אדם, ובוודאי בישראל שבה היא חלק מזהות המדינה. ככזו, עליה להיות חלק מהשיח.

מדינת ישראל של היום ויתרה על אתוס "כור ההיתוך" ששלט בה בתחילת הדרך (שהוביל, בין היתר, לזלזול² מסוים בזהות התרבותית של רוב תושבי ישראל³), אולם לא השכלנו עדיין לגבש אתוס חלופי. מאידך, רב תרבותיות, הנתפסת בחוגים מסוימים כדרך לתקן את עוולות ואפילו העבר, מפצלת את החברה לתתי-חברות מבלי להשאיר מכנה משותף⁴, ולכן אינה מהווה פיתרון. אנו בשחרית סבורים כי מה שדרוש הוא אתוס המחזק קהילות פרטיקולאריות ובעת ובעונה אחת מחזק גם את החיבורים בין קבוצות שונות - לכדי יצירת מארג שותפות בין הקבוצות המרכיבות את החברה בישראל⁵.

יש סוגים שונים של קהילות. יש קהילות המתגבשות מתוך קשר משותף למקום - שכונה, כפר, עיר או חבל ארץ. יש הנוצרות מתוך מורשת משותפת או סביב תפישת עולם מאחדת. קהילות מתארגנות במסגדים, בבתי כנסת ובכנסיות, וגם סביב קבוצות כדורסל, מקהלות ומפעלים. מה שמשותף לכל סוגי הקהילות הוא העובדה שכולן משמשות לחבריהן מקור לזהות, לביטחון, לסיפוק, ליצירה ולאושר. בשנת 2048 חרדים ימשיכו לקבל תקציבים ללימודי תורה ולחיזוק פעילויות של קהילתם, אך גם על מנת לפתוח ערוצים להיכרות של הציבור הלא-חרדי עם הקהילה דרך הקולנוע, תוכניות הטלוויזיה, הרצאות וכד'. ערבים יקבלו משאבים לבניית מרכזי תרבות ומורשת - לשימוש הקהילה, אך גם לעידוד תיירות שתאפשר מפגש בין-תרבותי. בכל בתי הספר ילדים ילמדו לימודי ליבה עשירים שיקנו להם הבנה בסיסית של תרבותם הם ושל תרבות שכניהם. כתוצאה מכך, ילדה בירושלים תוכל לגלות ששיריו של מחמוד דרוויש מדברים אל ליבה או שלאריסטו ולרמב"ם יש תפיסת עולם דומה, ילד בנצרת יתרגש משירתו של יהודה הלוי, וילדה בתל אביב תופתע שהיא מוצאת עניין בדף גמרא⁶.

לקהילות דתיות ותרבותיות יהיה חופש נרחב יותר לקבוע נורמות מקומיות: רחובות ייסגרו בשכונות חרדיות, והתחבורה הציבורית תפעל בשבת הן בין ערים והן בין שכונות חילוניות ומעורבות⁷ ובתוכן. רשויות מקומיות תוכלנה לקבוע במידה משמעותית את צביון ותהייה עצמאיות יותר בקביעת סדר העדיפות המקומי. עם זאת, לצד ההגנה על המסורות הקהילתיות השונות, יובטחו זכויות אנושיות בסיסיות לכולם. המדינה תפעל, באמצעים משפטיים וחינוכיים כאחד, למגר מנהגים חברתיים מפלים ופוגעניים. בתי ספר יפגישו בין ילדים מרקעים

6. אילנה שפיזמן

יש שיאמרו שמדיניות שרי החינוך האחרונים היא ביטוי לניסיון להעמיק את ההכרות עם הקהילות השונות הקיימות במדינה. דוגמאות לכך הן הוספת שיעורים בפרקי אבות או הניסיון להכניס את שיריו של מחמוד דרוויש לתכנית הלימודים. יחד עם זאת, ניסיונות אלו אינם באים לחשוף בפני התלמידים את כל הקשת התרבותית הקיימת בחברה הישראלית. כך נוצר מצב בו ההכרות של התלמידים עם קבוצות שונות בחברה הישראלית תלויה בזהותו הפוליטית של שר החינוך.

7. חנה פנחס

גדלתי בשכונה מעורבת בירושלים, ורבים משכנני היו חרדים. מאז, חלפו שנים רבות והשכונות, גם של הציבור הדתי-לאומי, הפכו הומוגניות יותר. אולי יש לפעול לקידום מדיניות שתעודד שכונות מעורבות.

כדי להמנע מהיתממות מוזיקה צריך להדגיש שהמכנה המשותף מבוסס על השקפת עולם הומניסטית-ליברלית שיש לה גבולות גזרה ברורים. זו אינה רב-תרבותיות האומרת 'חיה ותן לחיות', זוהי תפיסה שיש לה כמה ערכי יסוד

שאינן להתפשר עליהם. אכן, יהיה

קשה מאוד לשכנע קבוצות שאינן מחזיקות בערכים אלו לקבל אותם. מאידך, ללא כללי היסוד הללו לא תוכלנה המדינה והחברה הישראלית להתקיים.

3. ג'ואוד בולוס

כמי שעוסק ביום-יום במאבק נגד הכיבוש ולמען שלום צודק שיבטיח צדק יחסי שכנות טובה

ושיתוף פעולה בין העם הישראלי לבין העם הפלסטיני והעמים הערביים, וכמי שנתקל יום יום בגרות הכיבוש אשר משחית הרבה שטחים בחברה הישראלית, הייתי מצפה לבהירות החלטית בפתרון המדיני ויתר תשומת לב לעניין המוסרי והמאבק למען זכויות האדם. לא צריכים להתעלם מהתרצאות ההרסניות של הכיבוש על המוסריות של החברה הישראלית. בישראל של היום, קל מאוד לדרוס את הזכויות, הכבוד, והחיים של האדם אם הוא פלסטיני בשטחים או אפילו אם הוא אזרח ישראלי. במסמך אין ביטוי לסלידה של שחרית ו'השחריתים' מהתופעה הזאת שהיא לדעתי מסוכנת. קשה מאוד לשכנע קבוצות שאינן מחזיקות בערכים אלו לקבל אותם. מאידך, ללא כללי היסוד הללו לא תוכלנה המדינה והחברה הישראלית להתקיים.

5. מראם מסראווי

בעיית הפלסטינים לא התחילה ב-1967 כפי שרבים היו רוצים להאמין. היא התחילה ב-1948. לכן, כל עוד המדינה והציבור היהודי ימשיכו להתעלם מהנרטיב הפלסטיני, וכל עוד לא תיעשה עבודה עמוקה שתעלה אותו לתודעה הציבורית הישראלית, אין סיכוי למחילה אמיתית ולפתרון שורשי של הבעיה.

מחקרים בפסיכולוגיה חברתית העוסקים ביחס בין 'קבוצת הפנים' (הקבוצה שלי) ל'קבוצת החוץ' (האחרים) מצאו כי לקבוצת הפנים יש נטייה לראות את קבוצת החוץ כהומוגנית ואת קבוצת הפנים שלהם כהטרונגנית.

המעניין הוא שנמצא, כי

הכרות עם קבוצת החוץ מקטינה במידה ניכרת את אותו 'אפקט הומוגניות של קבוצת החוץ'. מכאן שהכרות בין הקבוצות השונות בחברה תביא, בין היתר, גם לראייה פחות סטריאוטיפית של האחר.

שונים - בין יהודים לערבים, ובין דתיים לחילונים. מורים מקהילות שונות ילמדו בבתי ספר של קהילות אחרות. ימונו שופטים מקהילות שהודרו בעבר, המחויבים לערכי יסוד של צדק וזכויות. כך תתאפשר שותפות רחבה יותר של הקבוצות השונות בחברה בהגנה על הדמוקרטיה ועל ערכיה. מריבוי אפשרויות של מפגש, תרקם ישראלי ששייכת לכולנו.

המכלול הזה יוכל לייצר דגם שונה של אזרחות, שאפשר לכנותו 'ממלכתיות חדשה'. אם הממלכתיות ההיסטורית ביקשה להמיר זהות עדתית ותרבותית בזהות לאומית, הממלכתיות החדשה מחברת בין קהילות שונות במטרה ליצור רשת של קשרים חזקים בין קבוצות שכיום אינן מוצאות מכנה משותף¹, ומהמפגש ביניהן², תולד השותפות שתשנה את כולנו. בדרך זו, העושר התרבותי וחברתי שישראל התברכה בו יהיה לנכס ולא לנטל.

סיום הסכסוך

מרבית הישראלים, ואנחנו ביניהם, מאמינים שצריכה לקום מדינה פלסטינית לצד ישראל. אם וכאשר יהיה הסכם, קווי המתאר שלו ברורים לכולם - אבו מאזן ואולמרט הציגו אותם, וכך גם הסכם ז'נבה: הכרה הדדית בלאומיות היהודית והפלסטינית ובזכות של כל אחת מהן למדינה; ישראל תוותר על שליטה³ ברוב המכריע של שטחי יהודה ושומרון, וחילופי שטחים מוסכמים יאפשרו למרבית המתנחלים להישאר בביתם; ההסכם יבטיח הסדרים ביטחוניים שיספקו את ישראל; המנהיגות תגיע לפשרה בירושלים שתתיקח בחשבון את הצרכים הלאומיים, הדתיים והרוחניים של שני העמים והפליטים הפלסטינים ויכלול לשוב אל המדינה הפלסטינית שתקום.

המדינה החדשה תיתן ביטוי להגדרה העצמית של העם הפלסטיני, כמו גם לזהות הפלסטינית של אזרחי ישראל הערבים. במקביל, היא תבסס את הדמוקרטיה הישראלית בכך שתשים קץ לשליטה על עם אחר. יש הטוענים שהלאומיות הפלסטינית תיצור חיץ בין ישראלים ערבים לבין ישראלים יהודים, אך אנחנו מאמינים שדווקא ההיפך עשוי לקרות. כינונה של מדינה פלסטינית לצד ישראל יוכל להוביל לשיפור היחסים בין ערבים ויהודים אזרחי ישראל. זאת, ממספר סיבות.

ההכרה של ישראל בזהות הלאומיות של פלסטינים תאפשר לפלסטינים בארץ להזהות ביתר שאת בצורך של יהודים ישראלים בזהות הלאומית שלהם, ואת הערך החיובי של לאומיות זו. כינונה של מדינה פלסטינית יוכל לשכך את כעסם של ערביי ישראל על שהקמת מדינת ישראל גרמה סבל לבני עמם⁴, ויפוגג את תחושת המתח בין עמם למדינתם. קיומה של מדינה פלסטינית בעלת גבולות מוגדרים, וחברה ותרבות משלה עשויה לאפשר לערבים והיהודים הישראלים להבחין במשותף ביניהם⁵, ויכול לנפץ את התפיסה שיהודים ופלסטינים כלואים במשחק סכום אפס.

4. חנה פנחס

החשדנות של יהודים-ישראלים כלפי ערבים אזרחי ישראל

נוגעת בשלושה תחומים: הביטחוני, הדמוגרפי, והתרבותי. אף שהייתי מאד רוצה להודהות עם הדברים, אינני מצליחה לדמיין כיצד כינונה של מדינה פלסטינית ימגר את החשש היהודי מוליגה של פלסטינים שאינם אזרחים למגורים בארץ, את החרדה מפני 'גיס חמישי' (שיש להודות שלא היתה לה כל הצדקה ב-60 שנים האחרונות) ויחליש את תביעתם של אזרחיה הערבים של המדינה לצמצם את מאפייניה היהודיים של המדינה? ואם אני מתקשה כל כך לדמיין - מה זה אומר??

הקמתה של מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל תאפשר ביתר שאת את פיתוחה של התרבות היהודית במרחב הציבורי היהודי בישראל. ישראל כבית לאומי לעם היהודי אינה רק מקום מקלט; זהו המרחב בו יכול

העם העתיק הזה לפתח את תרבותו ולהוות מרכז תרבותי עבור יהודים מכל העולם. הפיתוח התרבותי הוא אמנם פרי יצירתן של קהילות, אך עליו להנות גם ממשאבי המדינה. כמדינה דמוקרטית צריכה אפוא ישראל לתמוך במידה שווה גם בזוויות תרבותיות של קהילות שאינן יהודיות.

3. נעם הופשטר

זו אמנם התפישת השלטת בישראל, ויש לה אחיזה רבה בהיסטוריה של המציאות האזרחית, ובוודאי במלחמות עד 1967. אולם, כבר הוכח כי מדיניות של פיוס מצד ישראל יכולה להניב יחסים דיפלומטיים עם מדינות ערביות רבות, בעוד מדיניות מחרחרת-מדון והימנעות מכוונת מתהליכי שלום מדרדרת את יחסי ישראל עם האזור, ומעצימה כוחות קיצוניים בעולם הערבי. בפרט, ראוי לציין את יוזמת השלום הסעודית, שאושרה על-ידי הליגה הערבית ב-2002, ושוב ב-2007, ומציעה נורמליזציה כלל-אזורית. ישראל טרם התייחסה רשמית להצעה המהפכנית הזו.

את במידה רבה בשונה מהנעשה היום בו אנשים בימין אינם מקבלים את הזהות הפלסטינית, ואילו אנשים בשמאל חוטאים באותו החטא ונוטים לזלזל ולפסול את הסיפור הציוני בתור סיפור מכוון ומשמעותי עבור האוכלוסייה היהודית.

אין זאת אומרת שהמתח בין יהודים וערבים אזרחי ישראל ייעלם בין רגע. אך מדינה פלסטינית תאפשר לעצב מחדש את היחסים בין יהודים וערבים בישראל על בסיס של כבוד, הזדהות הדדית, ושוויון.

אך גם לפני שתקום מדינה פלסטינית, מקומם של פלסטינים ישראלים יכול וחיוב להשתפר באופן מידי. עד שנת 2048, אי-השוויון בחלוקת המשאבים הציבוריים יהפוך לזיכרון מר ומרוחק. מספר הפרופסוריות הערביות ישקף את אחוזן באוכלוסייה, וכך גם מספר השופטים, עובדות הציבור הבכורות, הקברניטים העסקיים, מנהלות ערוצי תקשורת וכדומה. עד שנת 2048, כשלצידם מדינה פלסטינית קרובה אותה יוכלו לבקר ובה יוכלו לנפוש, הישראלים הפלסטינים יתגאו, בלי אמביוולנטיות, בשני עמודי זהותם¹ - זו הישראלית וזו הפלסטינית².

בין ישראל לעמים

אף שישראל היא מדינה קטנה, יש לה נוכחות כבירה בבמה העולמית. מדענים ישראלים מככבים בכנסים בין-לאומיים; יזמים ישראלים מחזיקים בפטנטים שסייעו להתניע את מהפכת האינטרנט, והם מתארחים תדיר בחדרי הישיבות של התאגידים הגדולים בעולם. ישראל מתחרה על גביע אירופה בכדורסל, זוכה במדליות באליפויות עולם, מושכת תשומת לב בשטיח האדום של הקולנוע, ובשנים האחרונות, גם מיזצגת לעתים קרובות בטקס חלוקת פרס הנובל בשטוקהולם.

אך לצד כל זאת, ישראלים רבים חשים מבודדים, גם במזרח התיכון וגם בעולם. בין שכנינו, לישראל יש יחסים דיפלומטיים רק עם מצרים וירדן, וגם יחסים אלה מתוחים, ולאור השינויים במדינות אלו, עתידם אינו מובטח. רוב מדינות האזור מסרבות מאז ומעולם אפילו להכיר בזכות הקיום של מדינת העם היהודי, ורואות בישראל נטע זר שאין לו מקום בלב האומה הערבית³. גם מעבר למזרח התיכון, נדמה שהאדהה לישראל הולכת ופוחתת, ושהיא מוחלפת תדיר בחרמות, בגינויים ובלחץ פוליטי הולכים וגוברים.

זה נראה טבעי שכתגובה למצב עניינים זה, אנחנו מנסים להתבצר מול שכנינו ולהיפתח מול יתר מדינות העולם. ביחסנו מול שכנינו באזור, אנחנו רואים בצה"ל את הערבות הכמעט בלעדית לביטחוננו. אנחנו בונים גדרות הפרדה, חומות בטחון וכיפות ברזל, בניסיון לשמור על עצמנו מאויבים מבחוץ. מול העולם, אנחנו מנסים כמה שיותר להשתלב כלכלית ותרבותית.

יש הגיון בשתי התגובות, אך אף אחת מהן אינה מהווה פתרון טוב לטווח הרחוק. במובן מסויים, ישראל של היום היא בו בזמן מבוצרת יותר מדי, וגם פחות מדי. ישראל מבוצרת מדי, כי לטווח הארוך, בטחונה של ישראל תלוי ביכולתה להשתלב במזרח התיכון⁴, ולא להיתפס כזרה בתוכו. אך ישראל מבוצרת גם פחות מדי,

4. חנה פנחסי

למה בעצם? למה מה שעבד ב-60 השנים האחרונות- כח הרתעה צבאי, מדינה מערבית בלב מזרח תיכון הרבה פחות דמוקרטי - לא יוכל להמשיך ולעבוד במאה השנים הבאות?? הפלסטינית, ואילו אנשים בשמאל חוטאים באותו החטא ונוטים לזלזל ולפסול את הסיפור הציוני בתור סיפור מכוון ומשמעותי עבור האוכלוסייה היהודית.

נשארגו מרוקנים ומרוחקים מהמסורת היהודית המחייבת אותנו לדאוג לאלמנה ליתום ולגר, והפכנו מקהילה לקהל - קהל צרכנים, קהל לקוחות - המהווה יעד לשיוק, לתמחור ולצריכה.

המשבר העולמי מבליט שלושה דגמים עיקריים של גלובליזציה. (א) דגם המדינות המנהיגות: גרמניה, בדרך כלל, נותנת את הטון באיחוד האירופי, ויוצאת נשכרת מהדגם שהיא עיצבה לכולם. (ב) דגם המדינות המונהגות: יוון, אירלנד ופורטוגל

הן דוגמאות פוקחות עיניים לגורל של מי שמאבד את זהותו. (ג) דגם המדינות השומרות על מידה של עצמאות: שבדיה ודנמרק המחזיקות מטבע משלהן, שווייץ שמעולם לא הצטרפה לאיחוד. מצבן של השלוש טוב גם היום. שלושתן מדינות קטנות כישראל, מדינות שהשכילו להפוך את חולשתן לחוזק.

משום שיש מחיר ללהט הישראלי להשתלב בכלכלה ובתרבות הגלובליות. בעשורים האחרונים, אימצנו לחיקנו בחוסר ביקורתיות את ה"כלכליזציה" של החיים. יישרנו קו עם משטר כלכלי עולמי אשר יותר ויותר ממקר החוצה קווי ייצור למדינות מתפתחות ונתנו למקצועות שלמים בארץ להעלם. המרנו עסקים שצמחו פה ברשתות בין-לאומיות ענקיות. התפוררנו, ואימצנו יותר ויותר, את ה"חלום אמריקאי" שהצליח עבור חלק מאיתנו, אך הותיר מאחור רבים מדי מקרבנו. בדרך, החלפנו תרבות של ערבות הדדית בתרבות חומרנית יותר¹, אך לאו דווקא עשירה יותר. רבות מן התמורות בכלכלת ישראל שהחלישו את רוב אזרחי ישראל (וזכו לביקורת רועשת במחאה החברתית), נבעו מלהיטותם הבלתי מרוסנת של מנהיגים פוליטיים להשתלב בשוק הגלובלי. יש צורך להשתלב בכלכלה הגלובלית², אך זאת, כחלק ממדיניות שמטפחת כלכלה מגוונת לטובת כל הציבור בישראל.

3. מראם מסראווי

אין להתפס לגישה הנאיבית שלפיה הפתרון המדיני יביא לשיפור ניכר

ומשמעותי ברמת חייו של האזרח הישראלי הממוצע ויצמצם את הפערים החברתיים והכלכליים ההולכים וגדלים מיום ליום. הבעיה המרכזית של הכלכלה הישראלית אינה רק הסוגיה הבטחונית, אלא, לדאבוני, המדיניות הכלכלית השואבת את מקורותיה ואת שורשיה עמוק במדיניות האמריקאית. חייב אפוא להיות שינוי אמיתי במדיניות הממשלה, כזה שלא יסתתר מאחורי גרפים, חצאי אמיתות ומספרים שאיש אינו מבין ואינו מצליח לפענח, כזה שיכיר בדרישות המחאה החברתית.

עד שנת 2048, אנחנו צריכים לפעול מצידנו בכדי להשתלב יותר - פוליטית, כלכלית³ ותרבותית - בתוך האזור בו אנו חיים⁴. אין דרך לחזות את תוצאותיהן של מהפכות "האביב הערבי". מנהיגיהן של מהפכות אלה מבטאים כיום איבה כלפי ישראל, ולא נכונות לשפר יחסים עמה. אף שקשה לנבא את העתיד, המהפכות הללו מעידות שהמזרח התיכון אינו קבוע וסטטי. דברים בלתי צפויים קורים, ולא תמיד לרעה. כפי שהציבור לא ציפה להסכם השלום עם מצרים של מנחם בגין, או להסכמים של יצחק רבין עם הפלסטינים שהולידו את השלום עם ירדן, כך גם שלום עם הפלסטינים יכול להפתיע את הספקנים מימין ומשמאל. היוזמה הערבית מ-2002 שהוטיטה לישראל יד לשלום מזכירה לנו שיש עם מי לדבר, גם אם יש עדיין על מה לדבר. הקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית עשויה לאפשר, לאחר שנים כה רבות, כינון יחסים עם מדינות אחרות באזור. קווי הרכבת שפעם חיברו בין ירושלים לבין קהיר, ביירות ואיסטנבול יחודשו, ויהיו הן סמל והן סוכן של התקרבות תרבותית ופוליטית בין ישראל לבין המדינות סביבה. 38. השלום ימוסס את קיר הברזל⁵ המפריד בינינו לשכנינו, יכונן קשרים כלכליים ותרבותיים ויאפשר הפריה הדדית.

ולאור כל זאת, גם תפיסתה הבטחונית של ישראל תשתנה. לטווח הארוך, כח צבאי, חיוני ככל שיהיה, אינו מספיק כדי להבטיח את ביטחונה של ישראל. ביטחון הינו, אחרי הכל, תמהיל של כוח צבאי ורקמה חזקה של יחסים עם מדינות אחרות, באיזור ובעולם. ישראל מבוצרת לעולם לא תהיה בטוחה כמו ישראל המקיימת יחסים ענפים - בשווקים, במעבדות, באולמות הקונצרטים, בתיאטראות, במגרשי ספורט, ועוד ועוד - עם מדינות רבות.

הבטחון שנרכש כמדינה שווה בין שוות, באיזור ובעולם, ובעלת גבולות מוגדרים ומוסכמים, יאפשר למדינת ישראל גם לחזק את עצמאותה הכלכלית. ישראל תמשיך להשתלב בעולם הגלובלי, אך מתוך הבנה שכמו בבטחון, גם בכלכלה יש צורך בגבולות. כמו שאר העולם, ישראל תפתח מדיניות מפוקחת של השתלבות בכלכלה העולמית, תוך דאגה לפיתוח כלכלה הייחודית לה, בשירות כלל האזרחים. לא יולה בג'ונגל, ולא אזרחית העולם, אלא מדינה שבה הגבול ברור ומובחן אך גם חדיר, הבנה שבעולם של 2048 - כולנו הופכים יותר ויותר ערבים זה לזה.

המזרח התיכון כולו. במקום להיקרע בין שתי זהויות, אזרחי ישראל הפלסטינים יהוו את ההזדמנות הגדולה לגשר בין שני הצדדים שיהנו מפיתוח משותף לטובת כלל העובדים והאזרחים, ולא לטובת הון מהארצות העשירות.

שהקיר אינו נצחי והוא יתקיים עד אשר הערבים יסכימו לקבל את קיומה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי. לטענתו, כאשר דבר זה יקרה, יגיע הזמן למשא ומתן ולויתורים הרדיים.

4. רן רביב

היותה של ישראל מהמדינות

המובילות בפיתוח טכנולוגיה עילית

ההפוך מאיום

להודמנות: מאיום על העולם הערבי הרואה בה ראש גשר לקולוניזציה מחודשת של המזרח התיכון על ידי המערב המתועש, להודמנות לפיתוח משותף לטובת

5. אילנה שפייזמן

במארו על "קיר הברזל", ז'בוטינסקי התייחס לכך

שהקיר אינו נצחי והוא יתקיים עד אשר הערבים יסכימו לקבל את קיומה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי. לטענתו, כאשר דבר זה יקרה, יגיע הזמן למשא ומתן ולויתורים הרדיים.

כלכלה אנושית

בשנת 2048, כלכלת ישראל תיראה שונה, ובעקבותיה גם החברה הישראלית. ישראל של היום היא הצלחה כלכלית בסדר גודל בין לאומי. המרחק מהצנע של שנות ה-50 לחיי השפע שישראלים רבים נהנים מהם היום הוא עצום ורב. קודמינו התגאו בצדק בסלילת רחובות, הנחת מסילות, בניית בתי דירות, בתי חולים, בתי זיקוק ועוד. הפיתוח החפז של המדינה הוליד בעיות קשות - סביבתיות, חברתיות וכלכליות כאחד - אך הוא היה בכל זאת לא פחות מנס, שכולנו נהנים ממנו במידה זו או אחרת. גם היציבות בתקופת המשבר הפיננסי השורר בעולם בשנים האחרונות מעידה על כלכלה איתנה בעלת שורשים עמוקים. אך כפי שהיה ברור לכולם בקיץ האחרון, ישראלים רבים אינם נהנים מפירות ההצלחה הכבירה הזאת. בישראל של היום, עשר משפחות שולטות בכשלושים אחוז מהמשק. משכורות הבכירים מרקיעות שחקים והפערים בין עשירים לעניים הולכים ומעמיקים. רבע מאתנו חיים מתחת לקו העוני (ובקרוב הערבים והחרדים מדובר ביותר ממחציתנו). גם העבודה אינה בהכרח מחלצת מהעוני - 35% מהנזקקים המקבלים סיוע מעמותות המזון הם אנשים עובדים. אך בקרב המעמד הבינוני המצב אינו טוב דיו. הישראלי הממוצע עובד קשה יותר מבעבר, במשך שעות ארוכות יותר, ורשתות הביטחון החברתיות והקהילתיות שלו נפרמות בהדרגה. אפילו בקרב האנשים האמידים יותר, רבים חשים בקושי הרב למצוא את האיזון הנכון להם בין עבודה לחיי משפחה וחברים. העיתונים הכלכליים הכתירו את כלכלת ישראל כסיפור הצלחה, אך משהו חורק בכללתנו המשגשגת.

בשנת 2048, היזמות הכלכלית של ישראל תפרח. ברמה הגלובלית, ישראל תשקיע הון רב בפיתוח יכולות בשוק הגלובלי. ידוע שההשקעה בהון חברתי וטכנולוגי בצה"ל היא-היא התשתית האמיתית שעליה נבנה הנס ההיי-טקי הישראלי של היום. השקעה כזאת יכולה וצריכה להיות מכוונת על ידי המדינה, וזאת כדי לחזק את מקומם של ישראלים בשווקים שבהם הם כבר מובילים היום. גם המשבר הסביבתי הגלובלי הוא הזדמנות לשינוי. ב-2048 הזיקה בין ערך כלכלי וערך חברתי וסביבתי תמשיך להתפתח, וכלכלת ישראל, בעידוד השקעות של המדינה, תתרום רבות למציאת פתרונות לבעיות הסבוכות של העולם באמצעות פיתוח טכנולוגיות חדשניות.

היזמות תפרח גם ברמה המקומית. אם היום מאית מהאוכלוסיה בישראל נהנית מכ-70% מהאשראי שמעניקים הבנקים, בשנת 2048 בנקים בבעלות ציבורית יפעלו לצד הבנקים הרגילים כדי לשרת ציבור רחב יותר, ולהרחיב את זמינותו של **האשראי**¹. בעקבות זאת, יזמות זעירה תפרח וגם אוכלוסיות מוחלשות יותר ישקו "סטארט-אפים" של עסקים קטנים. לצידם, תפרחנה יזמות כלכליות המופנות לתועלת הציבור: עסקים חברתיים, בנקים קהילתיים, חברות ביטוח של ערבות

1. רן רביב

יש להגיע למצב

שבו האשראי בבעלות ציבורית המנוהל באופן ציבורי על ידי גופים ציבוריים מגוונים, יהווה יותר מ-50% מהאשראי במשק ויהווה את הגורם המכריע בהכונת האשראי. אשראי כזה שמקורו הוא בהפרשות עובדים לחיסכון, ושלא ינוהל למטרת מקסום רווח בטווח הקצר, יהווה

כלי אפקטיבי בעיצוב מחודש של משק האשראי. על פי חזונו של קיינס, מצב זה "יביא... לקץ לכוחו של הקפיטליסט לנצל את ערך המחסור בהון לשם צבירה ודיכוי".

1. רן רביב

כדי ליצור כלכלה המשקפת את צרכיהם המאוונים של חלקיה השונים של החברה, דמוקרטיזציה של היצור היא תהליך חיוני. שיתוף העובדים המאורגנים בניהול ירחיב את שיקולי הפירמה אל מעבר לשאלת מיקסום

הרווח, ויתן

מרחב אמיתי לעריכת הדיונים וההכרעות האלו בזמן אמת.

הדדית, קואופרטיבים לאנרגיות מתחדשות, והיד עוד נטויה. עסק מקומי מחזק את הסביבה שבה הוא נמצא - הוא לא רק נותן פרנסה, אלא גם משמש עוגן חברתי וכלכלי, ומשאיר את הכסף וההון במקום שבו הם נוצרו. בנוסף, ייצור וצריכה מקומיים (שמקטינים את הצורך בשינוע סחורות ובנסיעה רחוקות לאזורי קניית) הם גם נקיים יותר ומקיימים יותר מן החלופה של יצירת ריכוזי עסקים באיזורי תעשייה או בקניונים.

רשויות ועסקים ילמדו לשקלל באורח קבע את העלויות החברתיות והסביבתיות בהחלטותיהן הכלכליות. גם מערכת המס תאורגן מחדש על מנת לתמרץ פעולות התורמות לסביבה ולחברה: יונהג מיסוי "הרעין" על פני מיסוי "הטובין". כלומר: המיסוי יפחת מדברים שאנו רוצים, כחברה, לעודד, כמו לדוגמא עבודה יצרנית או תחבורה ציבורית - ויוטל מס גבוה על דברים שהיינו רוצים שיתמעטו כמו זיהום או פעילות הון ספקולנטית. לב השינוי יהיה השינוי התודעתי: אם מטרתנו היא להגדיל את הרווחה החברתית, עלינו לייצר את התנאים שמאפשרים לכל האזרחים לייצר ערך לעצמם ולחברה. הגבלת הגדרת היצירה והיצרנות לתחום הכלכלי הצר מקטינה את היצרניות של החברה ולפיכך גם את מידת שגשוגה.

עד 2048, ישראל תאמץ את המעבר משוק עבודה שבו עובדים ומעבידים נמצאים מצידו השונה של המתנס, ליחסים של שותפות בין עובדים ומעבידים. חיזוקם של ארגוני עובדים עשוי לאזן את יחסי הכוח בין עובדים למעבידים, ולהוביל לשינוי אמיתי של העובדים' בהחלטות המשפיעות על החברות בהן הם עובדים. מנהלים יתחילו להפנים שטובת החברה ושיגשוגה וטובתם של העובדים ושגשוגם - חד הם. פערי השכר, המהווים היום את הסמל הבולט ביותר לאי-הצדק הכלכלי, יצטמצמו כתוצאה ממיסוי הוגן יותר ומהתהוותן של נורמות חברתיות חדשות. שכר בסיס (basic income) שיינתן לכל אזרח יבטיח רמת קיום בסיסית, שתגביל את האפשרות לנצל ולעשוק עובדים חלשים. השכר ימומן מהפחתת תקציבי רווחה לאוכלוסיות מוחלשות שנחיצותם תפחת. פרנסה לא תבוא על חשבון המשפחה שאותה מפרנסים: מקומות עבודה יתחשבו בצרכים של הורים, ובנסיונות המיוחדות של עובדים ועובדות מקרב חברות מסורתיות. משרות חלקיות יהיו נפוצות יותר, כמו גם עבודה מהבית וסבסוד מעונות יום.

ביחד, כל הדברים האלה ישקפו תפיסה כלכלית השונה מזו של היום. עד 2048, נדע להכיר בערכם של דברים רבים שהיום אינם נכללים בחישוב כלכלי. האוצרות המשותפים לנו - אוצרות טבע כמו אוויר ומים נקיים, לצד אוצרות תרבות כמו המורשת הספרותית שלנו - יוכרו כדברים בעלי ערך שכדאי להשקיע בהם כדי לשמרם². כך גם הערך הציבורי העצום של העבודה שאנשים בודדים עושים למענם ולמען משפחתם: עד שנת 2048 נדע להשקיע לא רק בשירותים - רופא לאדם שחלה, קורת-גג לזוג צעיר - אלא גם בטיפוח בני אדם מבעוד מועד. עד 2048,

2. חנה פנחסי

ובמילותיה של חנה סנש: אֵלֵי, אֵלֵי / שְׁלֵא יִנְמַר לְעוֹלָם / החול והים,
/ וְשָׂרֵשׁ שֶׁל הַיָּם, / בְּרֶק הַשָּׁמַיִם, / תְּפִלַּת הָאָדָם.

המדיניות בישראל מעודדת אמנם ילודה יותר מאשר כל מדינה אחרת, אך עידוד זה נעצר כאשר הילד יצא לאויר העולם: המדינה אינה מסבסדת את החינוך בגיל הרך ומחירי מזון וציוד תינוקות גבוהים יותר מאשר במדינות מערביות רבות.

להיבטים המוכרים הללו נוסף עוד מימד שלפעמים קשה יותר להבחין בו: המרחב הציבורי הולך ומופרט, מועבר מידי הכלל לשירות ההון. במקום פארקים פתוחים, מבנים לשירות הציבור, רחובות נעימים ומרחב עממי וקהילתי,

אנחנו מתרגלים לרעש, פרסומות, חסויות והשכרה או מכירה של הנכסים המשותפים שלנו לידיים פרטיות. גם המגמה הזו תתהפך, מתוך תפישה שרואה את המרחב הפיזי המשותף הפתוח כתנאי הכרחי לשוויון ולאיכות חיים.

מערכת הבריאות תאמץ תפיסה קהילתית יותר. ישראל תשקיע במיוחד בתחילת החיים, החל בהחלת חוק חינוך חנים מגיל 3 חודשים, וכלה במימון "מניעת" של טיפולי שיניים לילדים. עד שנת 2048, מטרתה של כלכלת ישראל כבר לא תהיה למקסם את התל"ג, אלא למקסם את שגשוגם ורווחתם של בני אדם.

מקום מקיים - מקום שטוב לחיות בו

"האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו", כתב שאול טשרניחובסקי. גם ההיפך הוא נכון. בני-האדם מבנים את סביבתם הפיזית, והסביבה הפיזית מבנה את בני-האדם שחיים בה. הנוף של חבל ארץ משקף באופן מוחשי גם את טיבה של החברה שמאכלסת אותו, את ערכיה ואת מאווייה. לטוב ולרע, הנוף הישראלי משקף היום נאמנה את הערכים שהנחו את אלו שהנהיגו את המדינה בדורות האחרונים. "נלבישך שלמת בטון ומלט", תיאר אלתרמן את אחד מיעדי הציונות של דורו, ועד היום, קצב הבנייה בישראל הוא מהיר ומתמיד. כבישים נסללו, מפעלים הוקמו וערים וישובים נוסדו והורחבו. מיליוני עולים נקלטו. קצב הילודה של האוכלוסייה - יהודים וערבים כאחד - הוא כפול מזה של שוויץ, של יוון או של איטליה¹. הפיתוח המהיר איפשר גידול חד בהכנסה לנפש, ועלייה ברמת החיים של רוב תושבי הארץ. הוא גם הוביל לעלייה חדה בתוחלת החיים ובבריאות הציבור, לצד ירידה בתמותת תינוקות. שיעור הגידול בצריכה הפרטית מתחרה בזה של כל מדינה מערבית אחרת. כל אלה סימני ברכה של העולם המודרני שעליו לא היינו רוצים לוותר. אך יש גם צד אפל לפיתוח הזה, שפוגע באיכות חיינו. החיים בישראל הפכו צפופים מדי, מזוהמים מדי וחולים מדי. ישראל היא בין המדינות הצפופות בעולם. רמות זיהום האוויר, המים והקרקע נסקו במשך השנים. נחלים הפסיקו לזרום, ונעשו מובילי שפכים. פסולת נשלחת ללא טיפול. הים התיכון מתרוקן מדגים ומתמלא בכימיקלים. ים המלח הולך ונעלם. שטחים פתוחים אובדים, ונופי הארץ מתחלפים בפרברים הסותרים הגיון תכנוני. פקקי ענק הפכו להיות חלק של ההווי היומיומי של מיליוני ישראלים. ילדים בחיפה, ירושלים ואום אל פאחם סובלים ממחלות נשימה בשיעורים מפחידים, ומספר מקרי הסרטן אצל הוריהם הולך וגדל². אמנם, רמת החיים של חלק מהציבור ממשיכה לעלות, אך איכות החיים של הרוב - נפגעת. הנוף שנבנה בדורות האחרונים בארץ, אך גם בעולם, משקף ערכים שאינם מקיימים. הפיתוח הוביל לשינוי אקלים, למשבר במשק המים, להרס המערכות האקולוגיות תומכות החיים, ועוד.

בשנת 2048, יחסם של הישראלים אל הסביבה יהיה שונה, ובעקבות זאת, תשתנה גם הסביבה עצמה³. הממשלה תקפיד על שיתוף הציבור ועל תהליכים שקופים בכל אחד משלבי התכנון. היא תלחם במגמת הפירבור, ותרכז פיתוח חדש בתוך ערים קיימות - באופן שישמר את השטחים הפתוחים בין יישוב ליישוב, וימנע את יצירתה של עיר-מדינה ענקית ללא גוון וייחוד של הנוף. נחלת הכלל, המשאבים המשותפים לכל אזרחי ישראל, שהועברו במשך שנים לידיהם של יזמים פרטיים

3. חנה פנחס

ה"מוסיקה" של הקיימות אותה מכיר האזרח מן השורה היא של נבואת זעם - אנו נתבעים להוריד את רמת החיים, וגם זה לא בהכרח ימנע את הקטסטרופה הממשמשת ובאה... אני חשה במתח בין הרוח הטובה הנושבת מהדברים כאן לחרדה ולסגפנות הספוגים בשפה הירוקה. איך, אם כן, עושים שינוי כזה?

או של תאגידים גדולים, יוחזרו לידיים ציבוריות. רכבות מהירות תחצינה את ישראל, ותאפשרנה נסיעה מהירה ונקייה למדינות ערב ודרכן גם לבירות אירופה, אפריקה ואסיה. מערכת אוטובוסים מסובסדת בנתיבים ייחודים תשחרר את פקקי התנועה ותאפשר נגישות מעיר לעיר. אגרת גודש לערים המרכזיות, סגירת מרכזי ערים לרכב פרטי, שילוב של רכבת קלה, אוטובוסים חשמליים, אופניים בשכירות זולה, ומתן עדיפות להולכי רגל – יחזירו את העיר למימדים אנושיים ויצמצמו את היקף המחלות הנגרמות מזיהום בקרב ילדים וקשישים. תכנון משולב של מגורים לאוכלוסיות שונות (יחידים וזוגות צעירים, משפחות, קשישים) ועסקים יאפשר הליכה ממקום למקום, ויבנה בתוך כך רקמה קהילתית מגוונת וחיה.

פוליטיקה מקיימת

1. אורלי דבוש-ניצן

האין זו עדות למחדלי המדינה?

ישראל של היום היא מדינה דמוקרטית מרשימה, שבנתה לעצמה תוך תקופה קצרה תרבות פוליטית תוססת וקולנית, תקשורת ערה, ומעורבות ציבורית מרשימה. יחסית לגודל האוכלוסיה, יש בישראל יותר עמותות מאשר בכל מדינה אחרת¹ ורובן מקדמות, בדרכן, שינוי ועשייה פוליטיים. כל זאת אינו ברור מאליו. רבים מקרב הישראלים של היום לא נולדו אל תוך משטר פוליטי דמוקרטי, ואם מסתכלים שני דורות אחורה, רק מיעוט קטן מקרב הסבים של הישראלים של ימינו חיו בדמוקרטיה. הצלחתה של ישראל להטמיע ערכים דמוקרטיים בקרב אזרחים רבים שלא ידעו **דמוקרטיה**? בעבר, היא מרשימה.

אך יש מגמות מדאיגות בפוליטיקה הישראלית. המשחק הפוליטי הופך ליותר ויותר כוחני. במקום דיון בין תפיסות עולם שונות, יש מגמות מטרידות של השתקת קולן של דעות מיעוט והתגברות השיח **האינטרסנטי**² והסקטוריאלי. בנוסף, בין שנת 1960 לבין שנת 2009 ירדו אחוזי ההצבעה לכנסת מכמעט 85 אחוז לפחות מ-65 אחוז. מגמת זו רק התעצמה בעשור האחרון. האמון שהישראלים רוחשים לנבחריהם מצוי בצניחה חופשית. רבים מזהים את הפוליטיקה עם שחיתות, אי סדרים, משחקי כוח ואינטרסים ציניים, וחשים חסרי אונים אל מול כוחם של אלו המקורבים לצלחת. "מושחתים נמאסתם" הוא סטיקר פופולארי שכבר ליווה אותנו בשש מערכות בחירות רציפות. הוא מבטא את תסכולם של רוב הישראלים, בין אם הם עדיין הולכים לקלפי ובין אם הם נשאים בבית ביום הבחירות. הדרך בה אנחנו מבינים את הפוליטיקה חייבת להשתנות, ועימה גם הדרך שבה אנחנו עושים פוליטיקה. הפוליטיקה היא רחבה יותר ממה שנוהגים לחשוב היום: היא מתרחשת לא רק במסדרונות הכנסת ובמבני העירייה, והיא לא נעשית רק על ידי פוליטיקאים מקצועיים. אך מעט מדי ישראלים מצליחים להשתתף בפוליטיקה באופן שיכול באמת להשפיע. שרים, חברי כנסת וראשי רשויות מקומיות מקבלים לא פעם החלטות הרות גורל מבלי לשתף את הציבור עבורו הם מחליטים. מידע בסיסי אודות הממשל – למשל, על מה מוציאים כספי ציבור, כיצד בוחרים פקידים ממשלתיים או אילו קשרים יש בין אילי הון לבין הגופים הממשלתיים האמורים

3. אילנה שפייזמן

"אינטרסים" אינה מילה גסה - המטרה של הפוליטיקאים היא, בין היתר, לייצג את האינטרסים של בוחריהם. הבעיה היא כאשר נבחר הציבור מייצגים רק את האינטרסים הצרים מבלי לראות את האינטרסים של כלל הציבור.

2. מראם מסראווי

המסמך אינו מתעמק בהגדרת מהותה של המדינה כמדינה יהודית

ודמוקרטית. זוהי סוגיה סבוכה ומורכבת, ורוכינו יודעים ששני הדברים אינם יכולים להתקיים זה לצד זה.

לפקח על פעילותם הכלכלית - מוסתר מעיני הציבור. כבר היום, ניתן להצביע על שיפור בדברים האלה. תקציב המדינה פורסם באינטרנט. יותר ויותר, לפני שהחלטות ציבוריות חשובות מתקבלות, מקיימים תהליך "שיתוף ציבור" שלפחות מאפשר לאזרחים להביע את דעתם בפורום פומבי. דרישות הציבור לשקיפות בממשל גוברות. מטבע הדברים, לטכנולוגיה יש חלק בהתפתחויות אלה. תרבות האינטרנט, המאפשרת לכולם להתבטא בכל שעה על כל נושא, מתחילה להטביע את חותמה גם על התרבות הפוליטית הישראלית. ולמי שמחפש הוכחה, המחאה החברתית המחישה את צימאונם של ישראלים וישראליות רבים ליטול חלק בקביעת גורלם ורצונם לפעול פוליטית.

עד שנת 2048, אזרחי ישראל ישיבו לעצמם את האמונה ביכולתם להשפיע על האופן שבו מתנהלים חייהם. הפוליטיקה תצא ממסדרונות הכנסת אל הקהילות, השכונות והערים. פורומים ציבוריים - חלקם באולמות בנויים לבנים ומלט, וחלקם וירטואליים - יאפשרו השתתפות תושבים בתהליכי קבלת החלטות, במינון המתאים. מידע יזרום בין נבחר ציבור, פקידי ממשלה ואזרחים. באופן זה, הפוליטיקה תהפוך למרחב חי ודינמי יותר. אזרחים יוכלו לתרום מתובנותיהם גם לעיצוב התקציב העירוני וגם לעיצוב התקציב הלאומי. הפוליטיקה תתנהל מתוך ההבנה כי תובנות פוליטיות אינן רק נחלתם של "מומחים" אלא של הציבור כולו, וכי תהליכים משתפים מובילים לקבלת החלטות מושכלות יותר וטובות יותר. התארגנויות חברתיות של האזרחים ייהנו מתשתית הנתמכת על ידי המדינה, ותקשורת פעילה ואחראית חברתית תשקף את קיומו של דיון ציבורי נרחב, המבטא את מגוון הדעות והקולות בחברה הישראלית. אולם, השיח הציבורי לא יתקיים רק בתקשורת. הוא יתרחש גם במגוון מרחבים ציבוריים - במתנ"סים, בתנועות הנוער, בוועדי השכונות וברשויות המקומיות. תהליכי קבלת החלטות משמעותיות ישתפו את מגוון הקבוצות בחברה, גם אלה אשר בתחילת שנות ה-2000 נחשבו למודרות ולחלשות. מערכת החינוך אף היא תטול חלק בדיון הציבורי - היא תחשוף את התלמידים לדיונים חברתיים, כלכליים ומדיניים שונים, תעודד קריאת עיתונים, מועדוני יכוח, ומעורבות בתהליכים בית ספריים וקהילתיים.

פוליטיקה מקיימת כזו תמצא דרך לבזר כוח לכלל האזרחים ותחתור למצוא פתרונות ראויים לחיינו המשותפים. היא תחזיר את אזרחי המדינה לפוליטיקה שאותה רבים מאיתנו נטשו היום. דמוקרטיה בריאה, כך יתברר, אינה רק הליכה לקלפי ואפשרות להחלפת שלטון. היא תרבות שלמה שבה אזרחים רואים את עצמם כאחראים לגורלם.

בשנתיים וחצי האחרונות ביליתי שעות רבות עם אנשי 'שחרית'. מה שמשך אותי היה היומרה לומר מבלי להתבייש: "בקרית הממשלה חסרה מאוד תכנית מגירה לעתיד שאנחנו חולמים להוריש לילדינו". נוסף

את נכדינו, ונודה ש גם אנו

סיכום

ב'שחרית' רחוקים מתכנית כזו. אבל אנו מרשים לעצמנו לחלום, להקשיב לאנשים שמרגיזים אותנו, ולהרגיז בחזרה. זה לא מעט בתוך ה"רקרצית" להגיע הביתה בשלום" המאפיין את החיים בישראל של שני העשורים האחרונים.

במרתפי הקריה יש תכניות מגירה לתרחישי אימה ביטחוניים שונים ומגוונים. בתיקיות לשכת ראש הממשלה, יש תכניות מגירה למקרה של בידוד דיפלומטי או של חרם כלכלי או כל התרחשות אחרת שתערער את חוסנה הפוליטי או כלכלי של מדינת ישראל. מה שלא נמצא בקריית הממשלה היא תכנית מגירה לעתיד שאנחנו חולמים להוריש לילדינו.

לעתים קרובות מדי מתואר עתידה של מדינת ישראל בצורה קודרת, מתוך הנחה שהבעיות של היום רק יחריפו עם חלוף הזמן? הנחה זו אינה מוצדקת. בשנותיה הראשונות, ישראל הצליחה במידה שאף אחד לא ציפה לה: בכלכלה, במדע, בטכנולוגיה, בציור ובפיסול, במוסיקה, במחול, בספרות, ביזמות, בצבא ובתחומים רבים אחרים. באופן דומה, ישראל יכולה להצליח בעתיד להיות מדינה המבטאת את ההגדרה העצמית של העם היהודי ובעלת מיעוט פלסטיני משגשג; מדינה החיה בשלום עם פלסטין ועם מדינות רבות ככל האפשר באזור, מדינה בעלת ערכים שוויוניים ומקיימים, גאוה רב-תרבותית ואמפתיה לתקוותיהם ושאיפותיהם של תושביה - מדינה שכולם יראו בה בית.

לאחר שנתיים אינטנסיביות, במהלכן ביקרנו בכל רחבי הארץ ושוחחנו עם מאות ישראלים בעלי אורחות חיים שונים; לאחר שחשנו, כמו מרבית אזרחי המדינה, התפעלות מן המחאה החברתית שביטאה באופן כה ברור את שאיפותינו לעתיד טוב יותר - אנחנו סבורים שזרעיה של מדינה זו כבר נזרעו. עם הרבה עבודה קשה וגם עם קצת מזל, כשישראל תחגוג בשנת 2048 מאה שנים להיווסדה, זרעים אלו יניבו עץ איתן ויפה, שמפירותיו ניהנה כולנו.

2. שירה שאטו

הנחה זו תתבדה רק אם נשכיל להבין כי אין לנו ארץ אחרת, וכי כדי שנצליח

לחיות כאן בכבוד ובבטחה כל אחד ואחת מאיתנו צריך לעשות כל שבידיו לשנות. אין מקום לאדישות או למחשבה שמישהו אחר יעשה זאת עבורנו. עלינו להיות החלוצים של המאה ה-21. בדומה לחלוצים

שהקימו את המדינה, עלינו לנטוש את הישן הקלוקל ולשמר את הטוב והראוי. המחשבה שצריכה להנחות אותנו היא שיש בידנו לשנות ושחובה עלינו לעשות. כפי שהיטיב לנסח זאת מהטמה גנדי - "היה השינוי שאתה רוצה לראות בעולם".

Shaharit שחרית
سحرية
מכון חשיבה לפוליטיקה חדשה

shaharit.org.il